

van arkeologi Ewa Klonowskista ja hänen työstään. Klonowskin tehtävänä on avata joukkohautoja ja auttaa uhrien tunnistamisessa. Jotkut joukkohaudat on siirretty, koska serbialaisilla sotilailla oli syytä epäillä, että Yhdysvallat oli saanut tietää niiden sijainnista satelliittien välityksellä. Tämä hankaloittaa tunnistamista, sillä luut ovat sekoittuneet haudoissa. Jos uhreilla on vaatteet päällä ja korut jäljellä, tunnistaminen on paikallisten avulla helppoa. Jos uhri on pelkkä luuranko, alkaa varsinainen tutkijan työ. Luiden kantajien sukupuoli on pääteltävissä heti. Kun Klonowski on saanut yhden luurangon kutakuinkin koottua, hän haluaa tietää omaisilta kadoksissa olevan perheenjäsenen mahdollisesta ontumisesta, lonkkaleikkauksista jne. Jopa etnisen taustan päättelyminen on mahdollista. Esim. japanilaisen tapa istua lotus-asennossa jättää lonkkiin jälkensä. Myös muslimit ovat tunnistettavissa, sillä rukous-asennon rasitus saattaa näkyä polvilumpioissa. Jos tuntomerkit täsmäävät omaisten kuvauksiin, tehdään DNA-koe.

Tochmanin tavoitteena ei ole luoda syviä henkilökuvia, vaan muistuttaa, että sodan päätyttyä alkaa sekä henkinen että fyysinen jälleenrakentaminen. Henkinen jälleenrakentaminen, jonka lähtökohtana on surutyön aloittaminen, on kuitenkin mahdotonta, jos ei voi olla varma omaistensa kohtalosta.

Yksi tärkeä henkilö paikallisista on Äiti Mejra, joka toimii omaisten henkisenä tukena ruumiiden tunnistuksessa. Kirjan viimeisessä luvussa hän kokee vapautuksen. Hänen lastensa ruumiit on löydetty ja tunnistettu. On hautajaisten aika. Vapautus tuo mukanaan helpotuksen, mutta myös kipeitä muistoja. Suurin haaste on anteeksi antaminen. Se on mahdollista vain, jos julmuuksiin syyllistyneet saavat rangaistuksen teoistaan.

Kaikesta huolimatta kirjan viimeiset sanat tarjoavat lohdun. Ewa Klonowski saa puhelun autoonsa. Se on Äiti Mejra. On

parempi olla, hän sanoo Ewalle ja kehottaa tätä ajamaan varovasti.

Janne Elovirta

Baltian vähemmistöistä tuplana

Kari Alenius: *Ajan ihanteiden ja historian rasitteiden ristipaineissa: Viron etniset suhteet vuosina 1918-1925.* Studia Historica Septentrionalia 41. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 2003.

John Hiden: *Defender of Minorities. Paul Schiemann, 1876-1944.* London: Hurst & Company, 2004.

Sekä John Hidenin että Kari Aleniuksen teokset käsittelevät Baltian maiden vähemmistöjä sotienvälisellä kaudella. Hiden keskittyy Latviaan ja Alenius Viroon, mutta kohdemaat eivät ole merkittävimpiä eroja teosten välillä. Eroista huolimatta on paikallaan esitellä niitä yhdessä.

Britti John Hiden on kirjoittanut elämäkerran latviansaksalaisesta Paul Schiemannista, jonka historiankirjoitus on unohtanut eri syistä: häntä on ollut vaikea sovittaa vallinneisiin kansallisiin tai poliittisiin viitekehyksiin. Kuitenkin Schiemann oli ohittamaton hahmo itsenäistyneessä Latviassa luotsatessaan saksalaisvähemmistön uuden valtion taakse ja ylläpitämällä koko latvialaisessa politiikassa liberaalia suuntausta kummankin ääri laidan pyrkimyksiä vastaan. Liberalismi oli Schiemannille epädogmaattista, nykyisyyteen pohjautuvaa ajattelua ja yksilön kehitystä salliva valtiomuoto. Schiemannin oma puolue (German Balt Democratic Party) oli pieni, mutta hän johti myös saksalaispuolueiden yhteenliittymää (Committee of German Balt Parties). Lamaajan kiihkeinä vuosina hänestä kaavailtiin jopa Latvian pää-

ministeriä. Sairastuttuaan hän joutui vetäytymään politiikasta ja Ulmaniksen autoritaarisen hallinnon alettua hän jäi maanpakoon Itävaltaan ja palasi Anschlussin jälkeen Riikaan vuonna 1938. Tähän mennessä Schiemann oli jo merkitty vaaralliseksi natsien tiedusteluraporteissa. Periaatteidensa mukaisesti Schiemann kieltäytyi noudattamasta muiden baltiansaksalaisten vastaisesti Hitlerin käskyä ”palata kotiin” syksyllä 1939: hänen kotinsa oli Latvia. Sekä kommunistien että natsien vallan aikana Schiemann oli enemmän tai vähemmän kotiarestissa, mutta onnistui piilottamaan asunossaan juutalaistytötä, joka kirjoitti Schiemannin sanelemia muistelmia, jotka ovat Hidenin eräs lähde.

Schiemannin elämässä oli tapahtumia kerrakseen; lisäksi hän oli maailmansodan aikana Venäjän armeijan upseeri. Niinpä aineksia elämäkertaan löytyy kuin itsestään, mutta Hiden on myös kirjoittanut teoksensa esimerkillisellä tavalla. Schiemann on päähenkilö, joka esiintyy miltei joka sivulla. Hänen mielipiteensä myös muuttuvat, eikä Hiden piirrä häntä profectana. Kuva kuitenkin vain tarkentuu häneen, ja Hiden kartoittaa myös taustaa ja toimintaympäristöä. Niinpä kirjasta sukeutuu myös sotienvälisen vähemmistöliikkeen tarina. Schiemann oli alusta alkaen vahvasti mukana sekä Verband der Deutschen Minderheiten -yhdistyksessä että Kansallisuuskien kongressissa, joilla oli vaikutusta ja jäseniä ympäri Eurooppaa. Vaikka Euroopan 36 miljoonasta vähemmistökansalaisesta 9 mil-

joonaa oli saksalaisia, osittain Schiemannin ansiosta niiden kautta ei ajettu pelkästään saksalaisvähemmistöjen erityisetuja eikä Saksan ulkoministeriön käsikassaraa, vaan ne puhuivat kaikkien vähemmistöjen oikeuksien puolesta. Schiemann ansaitsi tittelin ”vähemmistöliikkeen ajattelija/ideologi” (thinker of minority movement), sillä hänen kaikkea poliittista toimintaansa ohjasi ajatus, että valtion tuli taata yhtäläiset oikeudet kaikille kansalaisille näiden kansallisuudesta riippumatta ja heidän tuli vastavuoroisesti, jälleen kansallisuudesta riippumatta, osoittaa lojaalisuutta valtiolleen ja edistää omaa kulttuuriaan. Schiemannin mukaan nämä velvollisuudet eivät olleet mitenkään ristiriidassa keskenään vaan päinvastoin edellyttivät toinen toistaan.

Schiemann ei ole missään nimessä Hidenin teoksen ainoa toimija, eikä kaikkea esitetä tapahtuvan hänestä käsin tai hänen ansiostaan. Schiemannin toimi vastavuoroisessa verkostossa niin samanhenkisten liittolaisten kuin vastustajien kanssa. Itse asiassa näyttää siltä, että Schiemannin hengenheimolaisen, boheemin Saksan Riian lähettilään Adolf Kösterin äkillinen kuolema v. 1930 vei suurimman innon Schiemannistakin. Tämän verkoston kuvailussa ja huomioonottamisessa on tietenkin rajoituksensa, mutta latviankielisen kentän ohittaminen jättää tutkimukseen merkittävän aukon, jota on vaikea perustella. Ilmeisesti kielimuuri on tullut vastaan, sillä lähdeluettelon mukaan Hiden ei ole käyttänyt lainkaan latviankielistä aineistoa. Joka tapauksessa silloisen kansallisen/valtiollisen eliitin mielipiteet jäävät muun kirjallisuuden varaan, joka puolestaan usein toistaa myyttejä vuosisataisesta sorrosta ja katkeruudesta, jotka nyt päästiin kostamaan.

Saksalainen yläluokka oli pitänyt paikallista valtaa Baltias-

sa keskiajan ristiretkistä alkaen hallitsijan muuttumisesta riippumatta. Venäjän vallan luhistuessa Itämeren maakunnat itsenäistyivät ja alistettuina olleet enemmistöt pääsivät itse näyttämään kaapin paikan. Kari Aleniuksen teos tarkastelee, millaisia olivat Viron etniset suhteet itsenäisyyden alkuvuosina ja miten ne vaikuttivat nuoren valtion politiikassa. Hiden siis lähestyy vähemmistökysymystä vähemmistöjen puolelta ja Alenius valtiolliselta kannalta. Tämä näkökulmien vastakkaisuus oli olemassa jo tutkimusaikana. Tärkeimpänä esimerkkinä mainitakoon Kansainliiton suositukset vähemmistölainsäädännöstä: vähemmistöjen mukaan näiden tuli taata oikeudet harjoittaa perinteistä omaa kulttuuriaan, kun taas valtiot – ja Kansainliitto näiden yhteenliittymänä – pyrkivät samaisella lainsäädännöllä estämään separatismia ja edesauttamaan vähemmistöjen sulautumista valtiokansan kulttuuriin!

Sotienvälinen Viro oli hyvin homogeeninen valtio: lähes 88 % väestöstä oli etnisesti virolaista ja suurimmat vähemmistöt olivat 90 000 venäläistä (8 %) ja 20 000 saksalaista (2 %). Lukumäärät eivät kuitenkaan kerro koko totuutta vaan saksalaisten merkitys säilyi voimakkaana talouselämässä ja venäläiset asuttivat enimmäkseen uusia itäisiä alueita. Molempia epäiltiin etenkin sotatilan jatkussa lojaalisuudesta Viron valtiolle. Virolaisista kaikkein vähemmistöystävällisin oli Konstantin Pätsin johtama oikeistopuolue, jonka kansallisen ohjelman mukaan ennen kaikkea kansallisuus määrittelee kutakin yksilöä. Muilla, kuten liberaalilla Kansanpuolueella tai sosiaalidemokraateilla, etnisen ryhmän pääasiallinen sosiaaliluokka määritteli kannan koko ryhmään. Niinpä edelliset inhosivat saksalaisia paroneja ja jälkimmäiset venäläisiä kommunisteja. Alenius esittelee myös vähemmistökansallisuuksien

jakolinjoja. Viron saksalainen Ewald Ammende saattaa olla ainoa, joka mainitaan molemmissa kirjoissa. Hidenin mukaan hän ei ollut Schiemannin tapainen kokoava hahmo, mutta Alenius kuvaa hänet lyhyesti taitavana neuvottelijana.

Aleniuksen kirja toimii myös johdantona Viron tasavallan historiaan ensi kertaa tutustuvulle, sillä kansallisuusajattelu leikkasi koko yhteiskunnallisen kentän läpi. Valtion rajat vedettiin kansallisuuksien mukaan ja niitä oltiin tarvittaessa valmiita myös muuttamaan, kuten Petserimaan Lauran kunnan tapauksessa, kunhan alueella oli ensin tehty laajat hakkuutyöt. Mielenkiintoinen yksityiskohta on Ruhnun saaren ”valtaus” käyttämällä hyväksi kansatieteen tuloksia.

Vaikka Viron etninen tilanne kääntyi nopeasti ylösalaisin, virolaiset eivät suinkaan ryhtyneet kostotoimiin, lukuun ottamatta mauudistusta joka selvästi oli suunnattu saksalaisia isäntiä vastaan. Muuten vähemmistöille oltiin valmiit antamaan yliedustusta perustuslakia kirjoittavassa kansalliskokouksessa ja myöhemmin hallituksessa. Suurin osa etnisten suhteiden kysymyksistä liittyi koulutukseen, ja tässäkin virolaiset hyväksyivät perusopetuksen kunkin omalla äidinkiellellä, mutta pitivät toisaalta kiinni ainoan virallisen kielen, viron, tarpeellisesta opettamisesta – tässä suurimpana ongelmana ei ollut niinkään vähemmistöjen vastahakoisuus vaan osaavien opettajien puute. Ajan ihanteita oli wilsonilainen kansallinen itsemääräämisoikeus yhdistettynä vähemmistöjen asemaan, ja etenkin uusilta valtioilta vaadittiin näiden oikeuksien turvaamista. Viron tuli ottaa erityiseen huomioon suhteet isäntävaltioihin, Saksaan ja Venäjään, jotta suhteet näihin pysyisivät korrekteinä. Niinpä otsikon sisältämän menneisyyden ja nykyisyyden lisäksi virolaiset

katsovat myös tulevaisuuteen. Sinällään pääotsikko sopisi miltei mille tahansa historialliselle tutkimukselle.

Alenius kirjoittaa sujuvasti mutta toisinaan tekstissä esiintyy snobismia, kuten hänen kirjoitessaan lukutaidottoman sijaan analfaabeetti. Tutkimuksessa on nähty melkoisesti vaivaa lukemalla peräti neljällä kielellä alkuperäismateriaalia, enimmäkseen sanomalehtiä, sillä tutkimus keskittyy julkiseen kuvaan. Alenius on tutkinut aiemminkin kansallisia ym. kuvia ja nojaa tässäkin työssä samaan malliin – ehkä liikaakin. Viitattu tutkimuskirjallisuus on melko vanhaa. Ottamalla mukaan esimerkiksi stereotyyppian käsitteen ja työstämällä sitä lähteiden analysointi olisi näkyvillä selvemmin ja tekstistä muodostuisi jämäkämpää: nyt lukija uupuu toisinaan yksityiskohtien paljouteen. Toisaalta yksityiskohtat todistavat Aleniuksen esittämiä kantoja, joskin hän sortuu perustelemaan myös turhaa jossittelua, kuten oliko joulukuun 1924 kommunistien vallankaappausyritys välttämätön kulttuuriautonomialain hyväksymiselle muutamaa kuukautta myöhemmin. Samanlaista kehitystä oli olemassa myös Latviassa ja samanlaista lakiakin oli valmisteltu, mutta siellä sitä ei koskaan saatu aikaiseksi. Tätä Alenius ei tuo esiin, vaikka hänellä onkin silloin tällöin viittauksia muiden maiden tapahtumiin ja kehityskuluihin, jotka kuitenkin tuntuvat olevan enemmän sattumanvaraisia kuin järjestelmällisiä.

On helppoa moittia kumpaakin toista siitä, mitä ne eivät edes yritä olla. Siinä missä Hiden käsittelee vähemmistöjä kansainvälisenä, eurooppalaisena kysymyksenä, Alenius keskittyy yhden maan sisäisiin suhteisiin ja molemmat selviytyvät tehtävästään mallikkaasti. Hyvä historiankirjoitus esiintyy monessa muodossa. Perustellumpaa on arvostella molempia karttojen

puuttumisesta, vaikka muuta kuvitusta onkin käytetty kivasti: etenkin Schiemann matkustelee ympäri Eurooppaa – samaa maailmaa ei enää ole.

Aiheista riippumatta selväksi tulee myös ero suomalaisen ja brittiläisen historiankirjoituksen poliittisuudessa. Alenius aloittaa lyhyellä viittauksella tämän päivän Viron vähemmistöihin, mutta (suomalainenkin) lukija etsii lisää yhtäläisyyksiä. 1990-luvulla itsenäistyneen Viron vähemmistöpolitiikka ei ollut yhtä avointa ja muuttui vasta kansainvälisen painostuksen jälkeen eli edellytyksenä liittymiselle eurooppalaisiin järjestöihin, kuten David J. Smith on esittänyt. Tietenkin venäläisvähemmistö niin

Virossa kuin Latviassakin eroa sotienvälisen kauden vähemmistöistä merkittävällä tavalla niin historialtaan, määrältään kuin suhtautumiseltaan. Hidenin mukaan venäläisvähemmistöt eivät ole täyttäneet Schiemannin jälkimmäistä vaatimusta eli eivät ole hyväksyneet Viroa tai Latviaa kotimaanaan vaan asuvat mieluummin omassa kansallisuudessaan 'vieraassa maassa'. Schiemann piti suurempien taloudellisten yksiköiden syntyä välttämättömyytenä eikä Hiden pelkää esittää, miten Schiemannin tapa erottaa kansa ja valtio tarjoaa aineksia tulevaisuuden Euroopan Unionille.

Pauli Heikkilä

Hyvä aate, mutta huonosti toteutettu

Vesa Oittinen (toim): *Marx ja Venäjä. Aleksanteri Papers 1/2006. Vaajakoski.*

Suvi-Anne Siimes toivoi, että Marx ja Lenin heitettäisiin jo viimeinkin jos ei roskeihin, niin ainakin antikvariaatteihin. Antikvariaatin pitäjät taas sanovat, että Marx on aina arvossaan ja Leniniäkin myydään. Nyt käsillä oleva kirja on hyvin ajankohtainen siksi, että siinä tehdään kysymyksiä jotka ovat olleet jatkuvasti Venäjä-keskustelun ytimessä: onko ja jos niin miksi Venäjä olisi erilainen kuin muut, esimerkiksi länsieurooppalaiset yhteiskunnat? Missä määrin Neuvostoliitto oli toisenlainen moderni ja oliko sen historiallinen kehitys jollain tapaa väistämätön? Mikä oli marxismien merkitys Neuvostoliiton kehityksessä vai oliko se marxismia lainkaan? Marx ja Venäjä -teos sisältää kaikkiaan kahdeksan artikkelia ja sen kaksi keskeistä teemaa ovat Marxin suhde Venäjään – se, miten Marx

tulkitsi Venäjän kehitystä suhteessa muuhun Eurooppalaiseen kehitykseen ja toisaalta se, miten Marxin teorioita tulkittiin ja muokattiin uudelleen Venäjällä ja Neuvostoliitossa.

Kuten Oittinen toteaa esipuheessaan, Marxin merkitystä Venäjälle ei ole aiemmin tutkittu, siitä huolimatta, että nimenomaan Venäjällä Marxin merkitys oli suuri, erityisesti ennen vallankumousta. Marxin *Pääoma* käännettiin venäjäksi aiemmin kuin ranskaksi, ja monet Marxin teksteistä levisivät nopeasti Venäjällä ja synnyttivät vilkasta keskustelua kapitalismin kehityksestä yleensä ja Venäjän erityisyydestä erityisesti.

Sosialismin romahdus Neuvostoliitossa ja muissa ex-sosialistimaissa ovat antaneet mahdollisuuden yksioikoiselle käsitykselle siitä, että sosialismin epäonnistuminen todisti pitävästi myös Marxin teorioiden ja marxismien perustavaa laatua olevan virheellisyyden. Tämä on kor-